

10- Halk-ı eşya hakkında “mûcibe-i külliye” sadık olmadığı takdirde “sâlibe-i külliye” sadık olur.

İ'lem eyyühe'l-aziz! Halk-ı eşya hakkında “mûcibe-i külliye” sadık olmadığı takdirde “sâlibe-i külliye” sadık olur. Yani ya bütün eşyanın hâlıkı Allah'tır veya Allah hiçbir şeyin hâlıkı değildir. Çünkü eşyanın arasında muntazam tesanüd ile halk ve yaratmak; tecezziyi kabul etmez bir külldür, bazıyet yoktur. Ya mûcibe-i külliye olacaktır veya sâlibe-i külliye olacaktır. Başka ihtimal yok. Her şeyde illetin ademini tevehhüm eden vehmin vâhî hükmünde bir kıymet yok. Binaenaleyh edna bir şeyde hâlıkıyet eseri görüldüğü zaman, bütün eşyada tahakkuk eder.

Ve keza Hâlık ya birdir veya gayr-ı mütenahîdir, evsat yoktur. Zira Sâni' vâhid-i hakiki olmazsa kesîr-i hakiki olacaktır. Kesîr-i hakiki ise gayr-ı mütenahîdir.

Maahâzâ nuru neşredenin nursuz, icad edenin vücudsuz, icab ettirenin vücubsuz olması muhaldır.

Ve keza ilim sıfatını ihsan edenin ilimsiz, şuuru ihsan edenin şuursuz, ihtiyarı verenin ihtiyarsız, iradeyi verenin iradesiz, kâmil şeylerin sâni'i gayr-ı kâmil olduğunu telakki etmek muhaldır.

Ve keza ayn'ı tersim, basarı tasvir ve nazarı tenvir edenin basarsız olduğunu düşünmek ancak basar ve basîretten mahrum olan adamın işidir.

Maahâzâ masnudaki kemalât, tamamen Sâni'deki kemalden akan bir feyizdir. Fakat kuşlardan yalnız sineği gören, tanıyan bir mikrop, kartalı gördüğü zaman “Bu, kuş değildir.” der. Çünkü sinekteki şeyler onda yoktur.

İ'lem eyyühe'l-aziz! Halk-ı eşya hakkında “mûcibe-i külliye” sadık olmadığı takdirde “sâlibe-i külliye” sadık olur. Yani ya bütün eşyanın hâlıkı Allah'tır

veya Allah hiçbir şeyin hâlıkı değildir.

“Mûcibe-i Külliye” Ne Demek?

Mûcibe-i külliye, “Bütün eşyanın Hâlıkı Allah’tır.” hükmüdür. Yani yaratma filini bütün varlıklar hakkında Allah’a nispet etmektir.

“Sâlibe-i Külliye” Ne Demek?

Sâlibe-i külliye ise bunun tam zıddıdır: “Allah hiçbir şeyin Hâlıkı değildir.” demektir. Üstad diyor ki, yaratma konusunda arada bir yol yoktur. **“Şunu Allah yarattı ama bunu başkası yarattı.”** denemez.

Çünkü eşyanın arasında muntazam tesanüd ile halk ve yaratmak; tecezziyi kabul etmez bir külldür, bazıyet yoktur.

“Muntazam Tesanüd” Ne Demek?

Eşya birbirinden kopuk değildir; **birbirine dayanır, birbirine yardım eder ve düzenli bir şekilde birlikte çalışır.** Mesela bir meyvenin meydana gelmesinde ağaç, toprak, su, hava, güneş, mevsimler ve daha nice sebep beraber vazife görür.

Güneş - Dünya - Bitki

Bitkinin yaşaması için güneş ışığı, dünyanın uygun mesafesi, toprağın mineralleri, suyun dolaşımı ve havadaki gazlar birlikte çalışır. Bunlardan biri ciddi şekilde bozulsa bitkinin hayatı da bozulur. İşte bu, eşyanın birbirine muntazam şekilde dayanmasıdır.

Yağmur - Bulut - Deniz

Denizlerden su buharlaşır, bulutlar oluşur, rüzgâr onları taşır, uygun şartlarda yağmur iner, toprak suyu emer, bitkiler beslenir. Birbirinden ayrı görünen unsurlar tek bir sistem gibi çalışır.

Arı - Çiçek - Meyve

Arı çiçekten nektar toplarken aynı zamanda polen taşır. Çiçek döllenir, meyve oluşur; arı da beslenir. İki farklı canlının hayatı birbirine hizmet edecek şekilde bağlanmıştır.

İnsan - Oksijen - Ağaç

İnsan oksijen kullanır, karbondioksit verir; bitkiler karbondioksiti kullanıp oksijen üretir. Canlılar arasında karşılıklı bir yardımlaşma vardır.

Göz - Işık - Beyin

Gözün görmesi için yalnız göz yetmez. Işık bulunmalı, retina çalışmalı, sinirler sağlam olmalı ve beyin gelen bilgiyi işlemelidir. Görme hadisesi birçok unsurun düzenli yardımlaşmasıyla meydana gelir.

Kulak - Hava - Beyin

Sesin yayılması için hava gerekir, kulak titreşimleri alır, sinirler taşır, beyin anlamlandırır. Bir sesin işitilmesi bile geniş bir tesanüdün neticesidir.

Atmosfer - Dünya - Canlılık

Atmosfer zararlı ışınların bir kısmını süzer, sıcaklık dengesine katkıda bulunur, solunum için gerekli gazları barındırır. Canlı hayatı atmosferden bağımsız düşünülemez.

Muntazam tesanüd, eşyanın başıboş ve kopuk değil, birbirine yardım eden ve birbirini tamamlayan bir sistem hâlinde bulunmasıdır. Bir yaprak güneşe, güneş dünyaya, dünya atmosfere, atmosfer suya, su toprağa, toprak bitkiye bağlıdır. Bu yüzden Üstad, **“bir şeyi yaratmak, onun bağlı olduğu bütün sistemi de bilmek ve idare etmek ister”** neticesine gider.

“Yaratmak Tecezziyi Kabul Etmez Bir Külldür” Ne Demek?

Üstad diyor ki: **Hakikî yaratma bölünüp parçalara ayrılamaz.** “Meyveyi Allah yarattı ama güneşi başka biri yaptı; ağacı başka bir kuvvet yarattı.” denilemez. Çünkü meyvenin yaratılması bütün bu sistemlerle bağlantılıdır.

“Baziyet Yoktur” Ne Demek?

Yani yaratmada **“bir kısmı Allah’ın, bir kısmı başkasının”** denilecek bir ortaklık düşünülemez. Bir şeyi gerçekten yaratabilmek için, onun bağlı olduğu bütün sebeplere de hükmedebilmek gerekir. Eşya birbirine bağlı olduğu için yaratma da birbirinden kopuk parçalara ayrılamaz. Bir şeyi yaratan, onun bağlı olduğu bütün sistemi de yaratan ve idare eden olmalıdır.

Ya mûcibe-i külliye olacaktır veya sâlibe-i külliye olacaktır. Başka ihtimal yok.

Üstad’ın burada kurduğu mantık tam olarak budur: **Yaratma meselesinde “biraz Allah, biraz sebepler” diye bir orta yol yoktur.** Çünkü eşya birbirine öyle bağlıdır ki, bir şeyi gerçekten yaratabilmek için onun bağlı olduğu bütün sistemi de bilmek, idare etmek ve hükmü altında tutmak gerekir.

“Bunu Allah yarattı, şunu tabiat yaptı, ötekini sebepler meydana getirdi.” denildiğinde sistem parçalanmış olur. Halbuki kâinata yaratma fiili birbirinden kopuk değil, **muntazam bir tesanüd içinde** cereyan ediyor. Bundan dolayı hâlıkîyet tecezzi etmez; yani parçalara bölünmez.

Bir şeyi yaratan, her şeyi yaratandır. Bir şeye hükmeden, her şeye hükmetmelidir. Yaratmada bazıyet yoktur: Ya hep, ya hiç.

Ya her şeyi Allah yaratır, ya da hiçbir şeyi Allah yaratmıyor denir. “Bazısını Allah, bazısını başkası yaratır” diye üçüncü bir yol yoktur.

Her şeyde illetin ademini tevehhüm eden vehmin vâhî hükmünde bir kıymet yok.

“İlletin Ademini Tevehhüm Etmek” Ne Demek?

Buradaki **illet**, bir şeyin meydana gelmesini sağlayan sebep demektir. “**İlletin ademi**” ise “Hiçbir sebep, hiçbir yapan, hiçbir yaratıcı olmadan meydana geldi.” demektir. Üstad, eşyanın kendi kendine, sebepsiz ve failsiz meydana geldiğini vehmetmenin **boş ve dayanıksız bir düşünce** olduğunu söylüyor.

“Vehmin Vâhî Hükmünde Bir Kıymet Yok”

Vâhî, çürük, temelsiz demektir. Yani insanın, “Belki bu şey kendiliğinden olmuştur; bunun arkasında bir yaratma fiili aramaya gerek yok.” şeklindeki vehminin hakikat karşısında hiçbir değeri yoktur.

Binaenaleyh edna bir şeyde hâlıkîyet eseri görüldüğü zaman, bütün eşyada tahakkuk eder.

“Edna Bir Şeyde Hâlıkîyet Eseri Görüldüğü Zaman...”

Edna, en küçük, en basit görünen şey demektir. Mesela bir sinek, bir çekirdek, bir hücre veya bir yaprak. Bunlardan yalnız birinde bile **ilim, ölçü, hikmet, irade ve kudret isteyen bir yaratılış** görülürse, orada Hâlıkîyet fiili vardır.

“...Bütün Eşyada Tahakkuk Eder”

Çünkü biraz önce söylediği gibi eşya birbirine bağlıdır. Bir sineği yaratmak; onun gözünü, kanadını, havasını, güneşini, besleneceği şeyleri ve yaşayacağı dünyayı da hesaba katmayı

gerektirir. Bu sebeple **bir sinekte gerçek Hâlıkîyet sabit olursa, o Hâlıkîyet bütün kâinata uzanır.**

Bir Çekirdek Misali

Küçücük bir çekirdeğin içine koskoca ağacın programı yerleştirilmiş. “Bu kendi kendine oldu.” demek vâhî bir vehimdir. Eğer bunun arkasında ilim ve kudret sahibi bir Hâlıkın eseri bulunduğunu kabul ediyorsak, aynı çekirdeğin muhtaç olduğu **toprağı, suyu, güneşi ve bütün sistemi** de o Hâlıkın tasarrufuna vermek gerekir.

Ve keza Hâlık ya birdir veya gayr-ı mütenahîdir, evsat yoktur. Zira Sâni’ vâhid-i hakiki olmazsa kesîr-i hakiki olacaktır. Kesîr-i hakiki ise gayr-ı mütenahîdir.

“Hâlık Ya Birdir veya Gayr-ı Mütenahîdir”

Üstad burada şunu söylüyor: **Gerçek yaratıcı ya birdir; eğer bir değilse, yaratıcıların sayısını sınırlı bir rakamda tutamazsınız.** O zaman iş, sayısız ve nihayetsiz yaratıcı kabul etmeye kadar gider.

“Evsat Yoktur”

Yani ortası yoktur. “Bir tek Hâlık yok ama mesela üç, beş, yüz yaratıcı var.” denilemez. Çünkü kâinattaki her şey birbirine bağlı ve iç içedir. Bir çiçeğin yaratılması güneşten havaya, sudan toprağa kadar bütün sistemle irtibatlıdır.

“Sâni’ Vâhid-i Hakikî Olmazsa...”

Eğer bütün bu birbirine bağlı işleri yapan **tek bir hakikî Sâni’** kabul edilmezse, her şeyin yaratılışında ayrı ayrı müessirler kabul etmek gerekir. Çünkü tek bir merkezî irade ve kudret yoksa, her unsurun ve her hadisenin payına bağımsız bir yaratıcı vermek zorunda kalırsın.

“Kesîr-i Hakikî İse Gayr-ı Mütenahîdir”

Mesela bir elmanın yaratılmasında güneş, hava, su, toprak, ağaç, hücreler ve sayısız unsur beraber çalışıyor. “Bunların hepsi tek Hâlıkın tasarrufunda değil.” dersin, her birine ayrı bir hakikî tesir sahibi vermek gerekir. Sonra onların birbirleriyle olan münasebetleri için de başka müessirler gerekir. Böylece sayı **nihayetsizliğe doğru gider.**

Bir fabrikada bütün makineler tek merkezden yönetiliyorsa mesele kolaydır. Ama “Tek merkez yok.” dersin, her makineye, her parçaya, hatta parçaların birbirleriyle uyumuna ayrı bir idareci vermek gerekir. Sistem büyüdükçe idarecilerin sayısı da durmadan çoğalır.

Üstadın mantığı şu: **Ya bütün kâinatı idare eden bir tek Hâlık vardır; yahut her şeyin ve her ilişkisinin arkasında ayrı ayrı yaratıcılar kabul etmek gerekir ki bunun sonu gelmez.**

Bu sebeple: **Ya Vâhid-i Hakikî, ya gayr-ı mütenahî kesret; ortası yoktur.**

Tek Güneş - Sayısız Parlak Şey

Gökyüzündeki ışığı ve akisleri **tek bir güneşe vermezsen**, her parlak damla, her cam parçası, her ayna için ayrı bir güneş kabul etmen gerekir. Çünkü her birinde güneşin ışığı ve aksi görünmektedir. **Bir tek güneş kabul edilince bütün akisler kolayca izah edilir; güneşi reddedince parlak şeyler adedince güneşler lâzım gelir.**

Tek Kumandan - Ordu

Bir ordunun muntazam hareketini **tek bir kumandanın emrine vermezsen**, her askerin kendi başına hem kumandan hem asker olduğunu kabul etmek gerekir. Hatta askerlerin birbirleriyle uyumlu hareketlerini izah etmek için her bir askere bütün ordunun hâlini bilecek bir ilim ve idare kudreti vermek gerekir. **Bir kumandanla izah edilen düzen, birlik reddedilince askerler adedince kumandan ister.**

Tek Padişah - Memurlar

Bir memlekette aynı kanun, aynı para, aynı mühür ve aynı nizam her yerde görünüyorsa bunu **tek bir hâkimiyet merkezine** vermek kolaydır. Böyle bir merkezi kabul etmezsen, her şehirde, her kurumda, hatta her memurda ayrı bir saltanat ve hâkimiyet tasavvur etmek gerekir.

Tek Usta - Fabrika

Bir fabrikadaki binlerce parçanın aynı gayeye hizmet ettiğini görüyorsun. Bunları **tek bir ustanın ve tek bir planın eseri** kabul etmezsen, her parçaya ayrı bir usta vermek gerekir. Üstelik her ustanın diğer bütün parçaları da bilmesi ve onlarla uyumlu çalışması lâzım gelir.

Tek Ruh - Beden

İnsan bedeninde göz, kulak, el, ayak, kalp ve beyin farklı vazifeler görüyor ama hepsi tek bir şahsa hizmet ediyor. Bunları **tek bir ruhun ve tek bir idarenin tasarrufuna** vermezsen, her organın içinde ayrı bir idareci kabul etmek gerekir. O zaman göz için başka, el için başka, kalp için başka bir “ben” lâzım gelir.

Tek Merkez - Şehir Şebekesi

Bir şehirde binlerce lambanın aynı şebekeden beslendiğini düşün. Elektriği tek bir sisteme vermediğin takdirde, **her lambanın içinde ayrı bir santral** bulunduğunu kabul etmek zorunda kalırsın. Bir merkez, binlerce lambayı kolayca açıklar; merkez reddedilince lambalar

adedince kaynak gerekir.

Kâinata Tatbiki

Üstad'ın "Hâlık ya birdir veya gayr-ı mütenahîdir" sözü tam da bunu anlatıyor: **Bir tek Hâlık kabul edilirse bütün eşya tek bir kudretle izah edilir. Birliği reddedersen, her şeyde görünen ilim, irade, kudret ve hikmet için mahlûkat adedince, hatta onların münasebetleri adedince müessirler kabul etmek gerekir.**

Maahâzâ nuru neşredenin nursuz, icad edenin vücudsuz, icab ettirenin vücubsuz olması muhaldir.

"Nuru Neşredenin Nursuz Olması Muhaldir"

Bir şey başkasına nur veriyorsa, kendisi nurdan mahrum olamaz. Buradaki maksat şu: **Mahlûkata kemal veren Zât, o kemalin asıl ve kusursuz sahibidir.** Veren, verdiği şeyden mahrum olması düşünülemez.

"İcad Edenin Vücudsuz Olması Muhaldir"

Bir şeyi yoktan var edenin kendisinin hiç var olmaması mümkün değildir. **Varlık verenin kendisi elbette vardır.** Yok olan bir şey, başkasına varlık veremez.

"İcab Ettirenin Vücubsuz Olması Muhaldir"

Buradaki **vücub**, Allah'ın varlığının zorunlu olması demektir. Yani bütün mümkün varlıkları var eden ve onların varlığını gerekli kılan Zâtın, kendisi başka bir sebebe muhtaç olamaz. **O'nun varlığı zatındandır; Vâcibü'l-Vücud'dur.**

Ve keza ilim sıfatını ihsan edenin ilimsiz, şuuru ihsan edenin şuursuz, ihtiyarı verenin ihtiyarsız, iradeyi verenin iradesiz, kâmil şeylerin sâni'i gayr-ı kâmil olduğunu telakki etmek muhaldir.

"İlim Sıfatını İhsan Edenin İlimsiz Olması Muhaldir"

İnsana bilme kabiliyetini, aklı, hafızayı ve idraki veren Zâtın **ilimden mahrum olduğu düşünülemez.** Bilen bir mahlûku yaratmak, onun neyi nasıl bileceğini tayin etmek elbette ilmi gerektirir. Fakat insanın ilmi sınırlı ve sonradan verilmiştir; Allah'ın ilmi ise ezeli, sonsuz ve zatına lâyıktır.

“Şuuru İhsan Edenin Şuursuz Olması Muhaldir”

İnsana ve hayvanlara çevrelerini fark etme, ihtiyaçlarını sezme ve kendilerini tanıma kabiliyeti veren Hâlıkın **şuursuz ve idraksiz olduğu söylenemez**. Şuurlu varlıkları hikmetle yaratan, elbette onların bütün hâllerini bilir.

“İhtiyarı Veren İhtiyarsız Olması Muhaldir”

İnsana tercih etme kabiliyeti veren Zâtın **kendisinin seçimden ve ihtiyardan mahrum olması düşünülemez**. İnsan sınırlı seçenekler arasında tercih eder; Allah ise dilediğini hikmetle yaratır ve hiçbir mecburiyet altında değildir.

“İradeyi Veren İradesiz Olması Muhaldir”

İnsanda “şunu yapayım, bunu yapmayayım” diye bir irade varsa, bu iradeyi yaratanın **iradesiz, kör ve zorunlu işleyen bir kuvvet** olması düşünülemez. Kâinattaki seçilmiş ölçüler, farklı suretler ve hikmetli düzen de İlâhî iradeye delalet eder.

“Kâmil Şeylerin Sâni’i Gayr-ı Kâmil Olamaz”

Mahlûkatta gördüğümüz **ilim, hayat, güzellik, hikmet, nizam, merhamet ve sanat** gibi kemaller, bunları yaratan Sâni’in kemaline işaret eder. Kendisi kemalden tamamen mahrum olan bir şeyin, kemalli varlıkları meydana getirmesi düşünülemez.

Üstadın kurduğu delil şu: Bir kemali mahlûka veren, o kemalin hakikî ve kusursuz sahibidir. Ancak Allah’taki ilim, irade ve diğer sıfatlar bizimkine benzemez; bizimkiler mahlûk ve sınırlı, O’nunkiler ezelî ve sonsuzdur.

Ve keza ayn’ı tersim, başarı tasvir ve nazarı tenvir edenin basarsız olduğunu düşünmek ancak basar ve basîretten mahrum olan adamın işidir.

“Ayn’ı Tersim” Ne Demek?

Ayn, göz demektir; **tersim** ise şekillendirmek, çizmek, belli bir suret vermektir. Yani insanın gözünü, retinasını, merceğini, sinirlerini ve bütün görme cihazını bu kadar hassas şekilde yaratan Zât kastediliyor.

“Basarı Tasvir” Ne Demek?

Basar, görme kabiliyetidir. Sadece gözü yaratmak değil, o göze **görme özelliğini vermek** de ayrı bir nimettir. Göz var ama görme olmasa hiçbir işe yaramaz. Demek ki hem gözün cihazını yapan hem de ona görme hassasını veren bir Hâlık vardır.

“Nazarı Tenvir” Ne Demek?

Nazar, bakış ve bakıp idrak etme; **tenvir** ise nurlandırmak, aydınlatmak demektir. Yani insanın sadece görmesini değil, gördüğünü fark etmesini, ayırt etmesini, anlamlandırmasını sağlayan da Allah’tır.

Üstadın Söylediği

Böyle mükemmel bir gözü yapan, ona görme kabiliyetini veren ve bakışı anlamlı hâle getiren Zât için **“O görmez, basar sahibi değildir.”** demek büyük bir çelişkidir. Görmeyi yaratanın görmeden habersiz olması düşünülemez.

Müşahhas Misal

Bir mühendis son derece gelişmiş bir kamera yapmış olsa, o mühendisin görüntüden, ışıktan, odaklamadan hiç haberi olmadığını söylemek ne kadar anlamsızsa; **gözü, görmeyi ve bakışı yaratan Allah’ın basar sıfatından mahrum olduğunu düşünmek çok daha muhaldir.**

“Basar ve Basîretten Mahrum”

Üstad burada latif bir ifade kullanıyor: Böyle düşünen kişi sadece **basardan**, yani görmekten değil; **basîretten**, yani hakikati kavrayacak kalbî ve aklî görüşten de mahrumdur.

Gözü yapan görmeyi bilir; görme kabiliyetini veren basar sahibidir; bakışı nurlandıran da gördüğünden habersiz olamaz.

Maahâzâ masnudaki kemalât, tamamen Sâni’deki kemalden akan bir feyizdir. Fakat kuşlardan yalnız sineği gören, tanıyan bir mikrop, kartalı gördüğü zaman “Bu, kuş değildir.” der. Çünkü sinekteki şeyler onda yoktur.

“Masnudaki Kemalât, Sâni’deki Kemalden Akan Bir Feyizdir”

Mahlûkatta gördüğümüz **ilim, hayat, irade, güzellik, hikmet, merhamet, kudret ve sanat** gibi bütün kemaller, onları yaratan Sâni’in kemaline delildir. Mahlûktaki bu kemaller **zatî ve bağımsız değildir; verilmiştir.** Buradaki “feyiz”, Allah’ın sıfatından bir parçanın mahlûka geçmesi değil; **O’nun kemal sıfatlarının eser ve tecellilerinin mahlûkatta görünmesi** demektir.

İnsan Bilir, Ama Allah’ın İlmi Gibi Değil

İnsanda ilim vardır; fakat sınırlıdır, sonradan öğrenir, unuttur. Allah da Âlim’dir; fakat **O’nun ilmi ezeli, sonsuz ve mahlûkatın ilmine benzemez.** Hata, “İnsan nasıl biliyorsa Allah da

öyle bilir.” demektir.

İnsan Görür, Ama Allah’ın Basarı Gözle Değildir

İnsan görmek için göze, ışığa ve mesafeye muhtaçtır. Allah’ın **Basar** sıfatı ise göze, ışığa ve hiçbir vasıtaya muhtaç değildir. “Ben ancak gözle görmeyi biliyorum; Allah’ın gözü yok, öyleyse görmez.” demek, Üstad’ın verdiği sinek-kartal misalindeki hataya düşmektir.

Mikrop ve Sinek Misali

Farz edelim ki bir mikrop hayatında yalnız sineği görmüş olsun. Onun zihninde “kuş” demek; küçük olmak, belli kanatlara ve sineğe mahsus özelliklere sahip olmak demektir. Kartalı görünce: **“Bu kuş olamaz; çünkü benim bildiğim kuşa benzemiyor.”** der.

Kartal Neden Kuş Değil Zannetti?

Çünkü **kuşluğun hakikatini, sinekte gördüğü sınırlı şekille karıştırdı**. Sinekteki özellikleri kuş olmanın zorunlu şartı zannetti. Kartalda bunları aynı biçimde göremeyince kuşluğu inkâr etti.

İnsan da Allah’ın Sıfatlarında Aynı Hataya Düşebilir

İnsan kendi ilmini, görmesini, işitmesini, iradesini ölçü yapıp: **“İlim böyle olur, görmek böyle olur, irade böyle olur.”** derse Allah’ın sıfatlarını mahlûkatın sıfatlarına kıyaslamış olur. Sonra Allah’ın sıfatları bizimkine benzemediği için onları inkâra kalkarsa, **sineği ölçü alıp kartalı kuş saymayan mikrop gibi** olur.

Asıl Ders

Üstad burada iki yanıltan koruyor: Allah’a ilim, irade, kudret, sem’ ve basar nispet ederken **mahlûkata benzetmeyeceğiz**; fakat “Bizimkine benzemiyor.” diye bu sıfatları **inkâr da etmeyeceğiz**.

Mahlûktaki kemal, Hâlıkın kemaline delildir; fakat mahlûktaki kemalin şekli, Hâlıkın kemalinin ölçüsü değildir. Sineğin kanadı kartalın kanadına ölçü olmadığı gibi, insanın sınırlı ilmi ve görmesi de Allah’ın ilim ve basar sıfatına ölçü olamaz.